

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-09>

УДК 340.131.5

А. Г. КАЗАКОВ

аспірант юридичного факультету

E-mail : anton.kazakov@student.karazin.ua

ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-2146-4801>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

ЮРИДИЧНІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті проаналізовано властивості конституційних обов'язків людини та громадянина у світлі юридичних позицій Конституційного Суду України. Адже, для повноти розуміння юридичної природи, змістовної спрямованості та соціальної значущості конституційних обов'язків людини та громадянина слід проаналізувати розуміння цієї важливої категорії юриспруденції крізь призму юридичних позицій Конституційного Суду України. Останні у силу їх конкретизованого та змістовного наповнення, а також авторитетності органу, що їх формулює можуть розглядатися як своєрідні джерела конституційного права України.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Виявлено під час аналізу багатогранної практики Конституційного Суду України базові юридичні позиції, які з практичної точки зору вказують на такі властивості конституційних обов'язків. По-перше, всі конституційні обов'язки, щодо яких орган конституційної юрисдикції сформулював юридичні позиції прямо чи опосередковано пов'язані із забезпечення національної безпеки України як комплексної соціально-юридичної категорії. По-друге, юридичні позиції підтверджують той факт, що конституційні обов'язки є соціально значущими через особливе призначення та роль у процесах життєдіяльності суспільства та держави. По-третє, Конституційний Суд України у сформульованих юридичних позиціях наголошує на тому, що реалізація конституційних обов'язків потребує з боку держави належних гарантій. По-четверте, окрім формалізованих гарантій орган конституційної юрисдикції вказав на те, що реалізація деяких конституційних обов'язків потребує суспільної підтримки та поваги до осіб, що їх реалізують. По-п'яте, конституційні обов'язки, породжуючи найрізноманітніші правовідносини, здатні впливати на відповідних суб'єктів та змінювати, посилювати чи докорінно трансформувати їхній правовий статус. По-шосте, Конституційний Суд України у деяких рішеннях формулює юридичні позиції, які підтверджують відповідні потенційні можливості конституційних обов'язків щодо їх реалізації в умовах екстраординарних ситуацій та у тому числі й тих, що тягнуть запровадження особливого періоду. І, нарешті, по-сьоме, орган конституційної юрисдикції вказав на те, що належна реалізація конституційних обов'язків спрямована на нейтралізацію чинників, що викликають потребу у запровадженні особливого періоду.

Висновок. Обґрунтовано висновок про те, що юридичні позиції Конституційного Суду України в аспекті реалізації конституційних обов'язків людини та громадянина є різними та стосуються базових аспектів розуміння як окремих конституційних обов'язків щодо яких поставали ті чи інші питання конституційності, так і конституційних обов'язків у цілому.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *юридичні обов'язки, конституційні обов'язки людини та громадянина, особливий період, юридичні позиції Конституційного Суду України, джерела конституційного права, правова доктрина України, національна безпека України, військовий обов'язок, військова служба, національні інтереси.*

Як цитувати: Казаков А.Г. Юридичні позиції конституційного суду України щодо конституційних обов'язків людини та громадянина. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право».* 2024. Вип. 37. С. 83-91. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-09>

In cites: Kazakov A.G. (2024). Legal positions of the Constitutional Court of Ukraine regarding the constitutional duties of a person and a citizen. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law",* (37), P. 83-91. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-09> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Для повноти розуміння юридичної природи, змістовної спрямованості та соціальної значущості конституційних обов'язків людини та громадянина слід проаналізувати розуміння цієї важливої категорії юриспруденції крізь призму юридичних позицій Конституційного Суду України.

Це зумовлено тим, що юридичні позиції органу конституційної юрисдикції у силу їх конкретизованого та змістовного наповнення, а також авторитету самого Суду та особливого складу суддів можуть розглядатися як своєрідні джерела конституційного права України, які сприяють динамізації його розвитку.

У частині першій статті 92 Закону України «Про Конституційний Суд України» йдеться про те, що юридичні позиції Конституційний Суд викладає у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку. Крім того, вказано на те, що юридична позиція Суду може міститися в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про закриття конституційного провадження у справі, постановлених Сенатом чи Великою палатою. Тобто, Суд використовує юридичні позиції як чітко сформульовані постулати, якими він мотивує свої рішення, або у межах яких він робить висновки у справах, віднесених до його компетенції. Наведену та деякі інші особливості у правовій доктрині України пов'язують з наявністю нормативності у юридичних позиціях Суду.

Стан наукового дослідження. Дослідженням конституційних обов'язків людини та громадянина у цілому займалися такі науковці, як О. В. Білоскурська, В. В. Богуцький, П. П. Богуцький, Л. О. Гаманюк, Є. І. Григоренко, Т. І. Гудзь, О. П. Карманюк, Ю. М. Коломієць, Ю. В. Кириченко, О. Г. Кушніренко, В. Ф. Погорілко, В. О. Серьогін, Д. І. Сирота, Л. І. Летнянчин, О. В. Петришин, С. П. Пономарьов, М. М. Тищенко, Ю. М. Тодика, Н. Т. Тунян та ін.).

Метою статті є аналіз реалізації конституційних обов'язків людини та громадянина не заподіювати шкоду культурній спадщині та відшкодувати завдані їй збитки у системі забезпечення національної безпеки і оборони України як найважливішої функції держави та справи всього народу.

Основні результати дослідження. В. Й. Данко та Д. М. Белов пишуть, що юридичні позиції набувають й нормативно-обов'язкового змісту, що впливає із форми вираження, у яких вони відображені – актів Конституційного Суду України [1, с. 180]. Саме тому пошук та врахування юридичних позицій органу конституційної юрисдикції може дати змістовну та релевантну інформацію, а також чіткі контури для більш повного розуміння конституційних обов'язків, у тому числі й тих, що мають свою виразну та яскраву специфіку під час запровадження в Україні особливого періоду. Такий підхід спрямований на збагачення існуючих здобутків сучасної конституційно-правової доктрини України.

Як відомо, закріплення конституційних обов'язків здійснюється на конституційному рівні у Розділі II Конституції України «Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [2]. Наведене суттєвим чи-

ном піднімає значущість конституційних обов'язків серед юридичних обов'язків та відповідно привертає увагу до них як на доктринальному рівні, так і на рівні практичної реалізації. Одним із практичних компонентів реалізації конституційних обов'язків є їхня інтерпретація та виклад щодо них юридичних позицій органом конституційної юрисдикції. При цьому слід ураховувати і те, що діяльність Конституційного Суду України у цьому напрямі виступає підґрунтям не лише для спрямування практичної реалізації таких обов'язків, але й створює важливе тло та підґрунтя для подальших наукових пошуків цієї категорії та збагачення здобутків конституційно-правової доктрини України, про що йшлося вище.

Отже, аналіз практики діяльності Конституційного Суду України вказує на те, що цей орган сформулював юридичні позиції, які стосуються реалізації таких конституційних обов'язків як захист Вітчизни та проходження військової служби (стаття 65 Конституції України), сплата податків і зборів (стаття 67 Основного Закону України), додержання Конституції та законів України (стаття 68 Конституції України). Ретельний аналіз багатогранної практики Конституційного Суду України дозволив виявити та проаналізувати базові юридичні позиції, які у свою чергу, доповнюючи та розвиваючи здобутки конституційно-правової доктрини України з практичної точки зору вказують на такі властивості конституційних обов'язків.

1. Всі конституційні обов'язки, щодо яких орган конституційної юрисдикції сформулював юридичні позиції прямо чи опосередковано пов'язані із забезпечення національної безпеки України як комплексної соціально-юридичної категорії. Визначення останньої дається у пункті 9 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року [3]. У цьому нормативно-правовому приписі вказано на те, що національна безпека України є захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Так, в абзаці дев'ятому підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича стосовно відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України „Про статус і соціа-

льний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019 [4] сформульовано юридичні позиції, у яких ідеться про безпосередню роль конституційного обов'язку захищати Вітчизну та проходити військову службу у системі забезпечення національної безпеки України. Так, орган конституційної юрисдикції прямо вказав на те, що зі змісту статей 17 та 65 Конституції України [2] вбачається, що захист Вітчизни, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського народу. При цьому, військова служба є конституційним обов'язком громадян України, що полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Цей конституційний обов'язок охоплює необхідність виконання конституційного військового обов'язку, що передбачає проходження громадянами України військової служби (добровільно чи за призовом). Вочевидь, названі два конституційні обов'язки у силу їхньої юридичної природи та соціального призначення безпосередньо стосуються забезпечення національної безпеки. Що стосується інших конституційних обов'язків, то в них теж так чи інакше піднімаються питання, пов'язані з національною безпекою: права людини, дотримання Конституції та законів України, сплата податків тощо. На підтвердження цьому необхідно вказати на положення, викладені у частині третій статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» [3]. У зазначеному Законі вказано на те, що фундаментальними національними інтересами України є: державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства у Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими державами. У зв'язку з цим, можна достеменно стверджувати, що для забезпечення вказаних національних інтересів як провідних складових національної безпеки України слід забезпечити належну реалізацію всієї гами конституційних обов'язків людини та громадина.

2. Юридичні позиції органу конституційної юрисдикції підтверджують той факт, що конституційні обов'язки є соціально значущи-

ми через особливе призначення та роль у процесах життєдіяльності суспільства та держави. Не випадковим є те, що в одній із базових статей, якими розпочинається Розділ II Основного закону нашої держави «Права, свободи та обов'язки людини і громадина» [2] прямо йдеться про те, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Наведена конституційна норма особливо рельєфно підкреслює соціальну значущість належної реалізації та здійснення конституційних обов'язків. Безперечно, Конституційний Суд України не міг обійти такий аспект своєю увагою та у низці рішень сформулював відповідні юридичні позиції. У першу чергу у наведеному контексті слід звернути увагу на речення перше абзацу четвертого пункту 2 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України „Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом неідездатними) від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018 [5]. Там вказано на те, що визначення у Конституції України людини як найвищої соціальної цінності в Україні покладає конституційний обов'язок на кожну людину, суспільство та державу виявляти необхідну повагу до кожної людини. Наведене актуалізується через високу соціальну значущість людини (стаття 3 Конституції) та конституційного обов'язку кожного щодо неухильного додержання Конституції України та законів України, не посягання на права і свободи, честь і гідність інших людей (стаття 68 Основного Закону України).

Крім того, в абзаці другому пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018 [6] та абзаці одинадцятому підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019 [4] прямо встановлено, що за змістом статей 17 та 65 Конституції України громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність, виконують конституційно значущі функції. Остання вказівка яскраво свідчить про те, що такі функції суттєвим чином впливають на життєдіяльність суспільства та функціонування держави, оскільки конституціодавець розглядав їх як значущі та зафіксував у тексті Основного Закону. У системній

єдності з вищеназваною юридичною позицією слід розглядати юридичну позицію, викладену в абзаці тринадцятому пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018 [6]. Там указано на те, що громадяни України, які реалізують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни і проходження військової служби є такими, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Загальновідомим є факт, що останнє слово стосується як держави, так і суспільства з усіма його інститутами. Отже, Суд безпосередньо вказав на взаємозв'язок між реалізацією конституційних обов'язків та належним протиканням найважливіших соціальних процесів.

Також орган конституційної юрисдикції сформулював позицію, відповідно до якої організаційно-правові та економічні заходи, спрямовані на забезпечення належного соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей пов'язані не із втратою працездатності, безробіттям чи відсутністю достатніх засобів для існування (стаття 46 Конституції України), а з особливістю виконуваних ними обов'язків щодо забезпечення однієї з найважливіших функцій держави – оборонної функції держави, про яку безпосередньо йдеться у засадах конституційного ладу України (абзаци четвертий, шостий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016) [7].

3. Конституційний Суд України у сформульованих ним юридичних позиціях наголошує на тому, що реалізація конституційних обов'язків потребує з боку держави належних гарантій.

Така постановка питання не є випадковою, оскільки конституційні обов'язки є мірою поведінки, якої потребує соціум, а для виконання обов'язку — такі обов'язки є мірою необхідної поведінки. У силу наведеного для належної та чіткої реалізації конституційних обов'язків повинна існувати відповідна система гарантій. Саме тому, глибоко розуміючи правову природу конституційних обов'язків,

Конституційний Суд України не обійшов цей аспект своєю увагою.

Так, зокрема, абзацом шостим підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Податкового кодексу України від 12 червня 2012 року № 13-рп/2012 [8] прямо передбачено те, що встановлена чинним законодавством компетенція контролюючих органів та обов'язок платників податків є необхідними умовами для забезпечення виконання приписів частини першої статті 67 Конституції України [2], згідно з якою кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Як видно, у цьому випадку орган конституційної юрисдикції говорить про нормативні та організаційні гарантії реалізації конституційного обов'язку зі сплати податків.

У свою чергу, в абзаці п'ятому підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини наведеного вище Рішення [8] встановлено, що застосування адміністративного арешту майна платника податків з метою забезпечення виконання цим платником податків своїх обов'язків не є порушенням права особи на недоторканність житла. Отже, адміністративний арешт майна платника податків не позбавляє платника податків гарантованого статтею 41 Конституції України [2] права власності на таке майно. Наведена юридична позиція стосується заходів юридичної відповідальності за невиконання наведеного конституційного обов'язку. Взагалі ж юридична відповідальність є важливим компонентом в аспекті механізму реалізації конституційних обов'язків та орган конституційної юрисдикції про це вказує у своїх юридичних позиціях і щодо інших конституційних обов'язків.

Зокрема, підпункт 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 року № 3-р(П)2023 у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України «Про виконавче провадження», абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (щодо гарантованості пенсії, яка є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму) [9], говорить теж про юридичну відповідальність. При цьо-

му вона розглядається як гарантія виконання конституційних обов'язків щодо неухильного додержання Конституції України та законів України та не посягання на права і свободи, честь і гідність інших людей. Зокрема, вказано на те, що за приписами частини першої статті 68 Основного Закону України [2] кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. За невиконання цих зобов'язань до осіб можуть бути застосовані заходи юридичної відповідальності на підставі судових рішень, виконання яких є обов'язковим. Такі особи мають відповідати за посягання на права і свободи інших людей чи публічний порядок, відшкодовувати завдану ними шкоду, проте це не повинно призводити до заперечення людської гідності та порушення сутності конституційних прав і свобод людини, зокрема у сфері соціального захисту.

До заходів гарантування реалізації конституційних обов'язків слід віднести і систему соціального захисту виконавців таких обов'язків. Саме тому в абзаці четвертому – сьомому підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 [10] йдеться про те, що виконання державою конституційного обов'язку щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів покликане не тільки забезпечити соціальний захист кожного з них індивідуально, а й сприяти виконанню громадянами України конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та проходження військової служби. При цьому Суд наголошує на тому, що всі відповідні заходи у сфері оборони держави мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України. Крім того, у цьому ж контексті слід звернути увагу на речення перше та друге абзацу першого пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58 та 60 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» і підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про деякі заходи

щодо економії бюджетних коштів» (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 [11]. Там вказано на те, що Конституція України виокремлює й інші категорії громадян України, які потребують додаткових гарантій держави, зокрема гарантій соціального захисту. До них насамперед належать громадяни, які відповідно до статті 17 та 65 Конституції України виконують відповідні конституційні обов'язки. Як видно, остання юридична позиція вказує на те, що носії конституційних обов'язків потребують додаткових гарантій з боку держави, у тому числі й з огляду на потребу у забезпеченні національної безпеки України та різноманітних її складових.

4. Окрім формалізованих гарантій орган конституційної юрисдикції вказав на те, що реалізація деяких конституційних обов'язків потребує суспільної підтримки та поваги до осіб, що їх реалізують. Це твердження у першу чергу, безперечно, стосується реалізації таких конституційних обов'язків як захист Вітчизни та проходження військової служби. І такий підхід є абсолютно правильним з огляду на суттєві загрози національній безпеці та через виконання таких обов'язків із ризиком для життя і здоров'я. Разом із тим, вважаємо, що такий підхід, нехай і в меншій мірі, але слід поширити й на суб'єктів, що реалізують інші конституційні обов'язки. Наприклад, до суб'єктів, що здійснюють сплату податків слід теж формувати поважне і шанобливе ставлення. Що стосується наявних юридичних позицій, у межах яких орган конституційної юрисдикції вказав на суспільну підтримку та повагу суб'єктів, що реалізують обов'язки із захисту Вітчизни та проходження військової служби слід указати на такі. В абзаці десятому підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019 [4] вказано на те, що закріплений у Конституції України конституційний обов'язок громадян України щодо захисту Вітчизни та проходження військової служби потребує поваги.

5. Конституційні обов'язки, породжуючи найрізноманітніші правовідносини, здатні впливати на відповідних суб'єктів та змінювати, посилювати чи докорінно трансформувати їхній правовий статус. Орган конституційної юрисдикції у низці своїх рішень сформулював юридичні позиції, які вказують на такий трансформаційний процес. Так, наприклад, особа, реалізуючи конституційний обов'язок щодо сплати податків набуває статусу платника по-

датків та розглядається державою саме так (абзац шостий підпункту 3.2, абзац п'ятий підпункту 3.3, абзац п'ятий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Податкового кодексу України від 12 червня 2012 року № 13-рп/2012 [8]).

Отже, Конституційний Суд України, розглядаючи і вирішуючи відповідні справи апріорно не може обійти питання правосуб'єктності та правового статусу, його трансформації. Тим більше, коли йдеться про справи так чи інакше пов'язані з реалізацією конституційних обов'язків. Зокрема, у другому реченні абзацу десятого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019 [4] прямо йдеться про трансформацію правового статусу громадянина у статус громадянина, що має окремий статус військовослужбовця (статус військовослужбовців будь-яких категорій обумовлюється військовою службою, інститут якої надає їм спеціальний статус). Крім того, разом із трансформацією правового статусу громадянина та набуття ним статусу військовослужбовця схожа трансформація також відбувається і щодо членів його сім'ї. Зокрема, такий стан речей витікає з юридичної позиції Конституційний Суд України, викладеної в абзаці другому та третьому пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018 [6]. У деяких рішеннях орган конституційної юрисдикції сформулював юридичні позиції, у межах яких він говорить про спеціальний статус та особливі правові умови, у тому числі й особливі умови соціального захисту. Зокрема, в абзаці шостому підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 [7] прямо йдеться про те, що особи, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, створених відповідно до законів України, а також члени їхніх сімей мають спеціальний статус та особливі умови соціального захисту. У той же час, орган конституційної юрисдикції вказує на те, що отримання спеціальних статусів не є самоціллю, а натомість інструментом для належної реалізації конституційних обов'язків. Так, Конституційний Суд України вказує на те, що військовослужбовці, інші громадяни, залучені до виконання

обов'язків оборони держави, виконують обов'язок щодо захисту Вітчизни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях не заради отримання спеціальних статусів, зокрема привілеїв, пільг або компенсацій (абзац п'ятий підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022).

6. Конституційний Суд України у деяких рішеннях формулює юридичні позиції, які підтверджують відповідні потенційні можливості конституційних обов'язків щодо їх реалізації в умовах екстраординарних ситуацій та у тому числі й тих, що тягнуть запровадження особливого періоду. На реалізацію конституційних обов'язків щодо захисту Вітчизни та проходження військової служби в умовах особливого періоду (мобілізація та правовий режим воєнного стану) Конституційний Суд України вказує у низці юридичних позицій через вказівку на збройну агресію Російської Федерації проти України. Так, підпункт 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 [10] безпосередньо вказує на це: «В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак, усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави».

7. Конституційний Суд України у межах юридичних позицій вказує на те, що належна реалізація конституційних обов'язків спрямована на нейтралізацію чинників, що викликають потребу у запровадженні особливого періоду. Дійсно, варто констатувати і той факт, що аналіз юридичних позицій органу конституційної юрисдикції вказує на розуміння цих обов'язків як таких, що мають відповідні потенційні можливості для реалізації в умовах екстраординарних ситуацій та у тому числі й тих, що тягнуть запровадження особливого періоду. Зокрема, Суд указав на те, що в умовах правового режиму воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності, підтримання якої є найвищим державним інтересом та однією з найбільш захищених конституційних цінностей України. При цьому заходи у сфері оборони мають бути своєчасними, послідовними та комплексними для ефективної реалізації відповідних задач (Підпункт 5.2 пункту 5 мотивувальної частини

вказаного вище Рішення Конституційного Суду України [10]).

Таким чином, юридичні позиції Конституційного Суду України в аспекті реалізації конституційних обов'язків людини та громадянина є різними та стосуються базових аспектів розуміння як окремих конституційних обов'язків [9, с. 101] щодо яких поставали ті чи інші питання конституційності, так конституційних обов'язків у цілому.

Висновки. З юридичних позицій Конституційного Суду України витікають такі властивості конституційних обов'язків, як те, що вони: 1) прямо чи опосередковано пов'язані із забезпечення національної безпеки; 2) є соціально значущими через особливе призначення та роль у процесах життєдіяльно-

сті суспільства та держави; 3) потребують з боку держави належних гарантій; 4) вимагають суспільної підтримки та поваги осіб, що їх реалізують; 5) здатні як змінити, так і докорінно трансформувати чи посилити правовий статус особи; 6) мають відповідні потенційні можливості для реалізації в умовах екстраординарних ситуацій [10, с. 193] та у тому числі й тих, що тягнуть запровадження особливого періоду; 7) спрямовані на нейтралізацію чинників, що викликають потребу у запровадженні особливого періоду.

Наведені аспекти можуть суттєво збагатити вчення про конституційні обов'язки людини і громадянина та сприяти подальшому розвитку вітчизняної конституційно-правової доктрини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данко В. Й., Белов Д. М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 73. Ч. 2. 2022. С. 174-181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.109>
2. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241. (дата звернення 18 січня 2024 р.)
4. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича стосовно відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text> (дата звернення 20 січня 2024 р.)
5. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України „Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними) від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#Text> (дата звернення 20 січня 2024 року)
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 9 розділу I Закону України „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII (справа про соціальний захист ветеранів війни та членів їхніх сімей) від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18#Text> (дата звернення 21 січня 2024 р.)
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text> (дата звернення 21 січня 2024 р.)
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Податкового кодексу України від 12 червня 2012 року № 13-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-12#Text> (дата звернення 23 січня 2024 р.)
9. Рішення Конституційного Суду України (Другий Сенат) від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України «Про виконавче провадження», абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (щодо гарантованості пенсії, яка є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text> (дата звернення 24 січня 2024 р.)
10. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>

11.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58 та 60 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» і підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02#Text> (дата звернення 25 січня 2024 р.)

12.Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія / Є. І. Григоренко. Х. : Право, 2010. 280 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/GRIGORENKO_2010.pdf

13.Григоренко Є. І. Особливості визнання юридичної особи публічного права потерпілою у кримінальному провадженні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». № 36. 2023. С. 190-197. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-23> URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/22681>

Стаття надійшла до редакції 20.02.2024

Стаття рекомендована до друку 02.04.2024

A.G. KAZAKOV

PhD student, Faculty of Law,

E-mail : anton.kazakov@student.karazin.ua

ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-2146-4801>

V. N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

LEGAL POSITIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE REGARDING THE CONSTITUTIONAL DUTIES OF A PERSON AND A CITIZEN

ANNOTATION: The article analyzes the properties of the constitutional duties of a person and a citizen in the light of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine.

After all, in order to renew the understanding of the legal nature, content orientation and social significance of the constitutional duties of a person and a citizen, it is necessary to analyze the understanding of this important category of jurisprudence through the prism of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine.

The latter, due to their specific and meaningful content, as well as the authority of the body that formulates them, can be considered as original sources of the constitutional law of Ukraine. A careful analysis of the multifaceted practice of the Constitutional Court of Ukraine allowed to identify and analyze the basic legal positions, which in turn, supplementing and developing the achievements of the constitutional and legal doctrine of Ukraine from a practical point of view, indicate such properties of constitutional duties. First of all, all constitutional duties, regarding which the body of constitutional jurisdiction has formulated legal positions, are directly or indirectly related to ensuring the national security of Ukraine as a complex socio-legal category. Secondly, legal positions confirm the fact that constitutional duties are socially significant due to their special purpose and role in the life processes of society and the state. Thirdly, the Constitutional Court of Ukraine in its formulated legal positions emphasizes that the implementation of constitutional duties requires adequate guarantees from the state. Fourthly, in addition to the formalized guarantees, the body of constitutional jurisdiction indicated that the implementation of some constitutional duties requires public support and respect for the persons who implement them. Fifth, constitutional duties, giving rise to a wide variety of legal relations, are able to influence the relevant subjects and change, strengthen or fundamentally transform their legal status. Sixth, in some decisions, the Constitutional Court of Ukraine formulates legal positions that confirm the respective potential possibilities of constitutional obligations regarding their implementation in extraordinary situations, including those that require the introduction of a special period.

And, finally, seventhly, the body of constitutional jurisdiction pointed out that the proper implementation of constitutional duties is aimed at neutralizing the factors that cause the need to introduce a special period.

KEY WORD: *legal duties, constitutional duties of a person and a citizen, special period, legal positions of the Constitutional Court of Ukraine.*

REFERENCES

- 1.Danko V.Y., Belov D.M. Legal positions of the Constitutional Court of Ukraine: analysis of legal doctrine. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series. Issue 73. Part 2. 2022. P. 174-181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.109> (in Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141. (in Ukrainian).
3. On national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018. No. 2469-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. No. 31. Art. 241. (date of application January 18, 2024) (in Ukrainian).

4. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (Second Senate) in the case of the constitutional complaints of Skrypka Anatoliy Volodymyrovych and Bobir Oleksiy Yakovych regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the third part of Article 59 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster» dated April 25, 2019 No. 1-r(II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text> (date of application January 20, 2024) (in Ukrainian).

5. Decision of the Grand Chamber of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of the second part of Article 8, the second sentence of the fourth part of Article 16 of the Law of Ukraine «On Appeals of Citizens» (the case of appeal of persons recognized by the court as incompetent) dated October 11, 2018 No. 8-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#Text> (date of application January 20, 2024) (in Ukrainian).

6. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 50 People's Deputies of Ukraine regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Clause 9 of Chapter I of the Law of Ukraine «On Amending and Recognizing Some Legislative Acts of Ukraine as Having Lost their Validity» dated December 28, 2014 No. 76-VIII (case on social protection of war veterans and their family members) dated December 18, 2018 No. 12-p/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18#Text> (date of application January 21, 2024) (in Ukrainian).

7. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the second sentence of the seventh part of Article 43, the first sentence of the first part of Article 54 of the Law of Ukraine «On pension provision of persons released from military service and certain other persons» dated December 20, 2016 No. 7-pп/2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text> (date of application January 21, 2024) (in Ukrainian).

8. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 53 People's Deputies of Ukraine regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of the Tax Code of Ukraine dated June 12, 2012 No. 13-pп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-12#Text> (date of application January 23, 2024) (in Ukrainian).

9. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (Second Senate) dated March 22, 2023 No. 3-p(II)/2023 in the case of the constitutional complaint of Ihor Oleksandrovych Lazurenka regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of paragraphs four and five of the second part of Article 70 of the Law of Ukraine «On executive proceedings», paragraphs of the third, fourth part of the second article 50 of the Law of Ukraine «On mandatory state pension insurance» (regarding the guaranteed pension, which is the main source of livelihood, not lower than the subsistence minimum). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text> (date of application January 24, 2024) (in Ukrainian).

10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (Second Senate) of April 6, 2022 No. 1-p(II)/2022 in the case of the constitutional complaint of Polishchuk Serhiy Oleksiyovych regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of paragraph 4 of Article 16-3 of the Law of Ukraine «On Social and legal protection of servicemen and members of their families» (the case on enhanced social protection of servicemen). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (in Ukrainian).

11. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submissions of 55 People's Deputies of Ukraine regarding the conformity of the provisions of Articles 58 and 60 of the Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2001» with the Constitution of Ukraine (constitutionality) and the Supreme Court of Ukraine regarding the conformity of the provisions with the Constitution of Ukraine (constitutionality) points 2, 3, 4, 5, 8, 9 of the first part of article 58 of the Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2001» and sub-point 1 of point 1 of the Law of Ukraine «On some measures to save budget funds» (case regarding benefits, compensations and guarantees) dated March 20, 2002 No. 5-pп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02#Text> (date of application January 25, 2024) (in Ukrainian).

12. Grigorenko E. I. Constitutional principles of military service by citizens of Ukraine: problems of theory and practice: monograph / E. I. Grigorenko. Kh.: Pravo, 2010. 280 p. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/GRIGORENKO_2010.pdf (in Ukrainian).

13. Grigorenko E. I. Peculiarities of recognizing a legal entity under public law as a victim in criminal proceedings. Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. «Law» series. No. 36. 2023. P. 190-197. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-23> URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/22681> (in Ukrainian).

The article was received by the editors 20.02.2024

The article is recommended for printing 02.04.2024